

УДК 1(091)(477)

А 86

В'ячеслав АРТЮХ

КОНСЕРВАТИВНА ІСТОРІОСОФІЯ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

У статті виявляється специфіка основних категорій філософії історії В. Липинського – традиції, поступу, органічності, еліти, нації. Спираючись на дослідження К.Маннгейма, стверджується аналогічність історіософських поглядів В. Липинського “ідеальному типу” консерватизму. Підкреслюється роль традиції та ідеї консервативного поступу у контексті української історіософії. Доводиться, що у В. Липинського традиціоналізм постає раціональним сприйняттям людського буття.

Ключові слова: історіософія, поступ, традиція, еліта, нація.

Розуміння розвитку української філософії історії модерної доби буде далеко не повним без залучення до неї ідей соціолога консервативного напрямку В'ячеслава Липинського (1883 – 1931).

Одним із перших історіософські погляди В. Липинського почав вивчати Іван Мірчук (1931 рік). В одній із своїх статей він поставив йому в заслугу той факт, що В. Липинський “після довгих століть” спробував відновити велику месіанську ідею “про післанництво України у світовій історії”, і тим завданням, яке на виконання Україні поклав Великий Бог, є творення на її території “досконалої синтези” Сходу із Заходом [3, 38]. Цілісну характеристику філософсько-історичних рефлексій В'ячеслава Липинського дав Дмитро Чижевський у статті “В'ячеслав Липинський як філософ історії” (1932). Серед діаспорних науковців окремі аспекти цієї теми заторкували також В. Заїкін, Д. Андрієвський, В. Рудко, І. Лисяк-Рудницький, Л. Білас,

© Артюх В'ячеслав, 2007

В. Ісаїв. Та ще раніше було оприлюднене марксистське неприйняття історіософських ідей Липинського, коли рукою українського історика Матвія Яворського у 1929 році було написано, що у творчості В. Липинського реставрується "середньовічна містика" та шукаються ідеали "у далекій феодальній бувальщині для майбутности" [7, 116].

Починаючи з 90-их років ХХ століття потік літератури про різноманітні аспекти діяльності В. Липинського різко зростає. Серед них виділяються й розвідки про рефлексії вченого над історичним виміром як людського буття в цілому, так і про специфіку української історіософії. Серед останніх публікацій варто виділити роботи М. Русина, К. Галушка, В. Потульніцького, С. Бондарчук, Г. Остапчука.

Метою нашої статті є розгляд лише моменту традиції та чільно пов'язаної з нею ідеї консервативного поступу у філософсько-історичних рефлексіях В. Липинського.

Розуміння традиції може бути двоїстим. По-перше, вона може сприйматися як дорефлексивна форма особистого досвіду людини, коли перебування в її межах сприймається як щось само собою зрозуміле. Тут традиція не знає, що вона традиція. Первинно традиція – це те, в чому живуть, це наперед сам собою зрозумілий момент сьогодення, а не те, до чого вибудовують відношення. Людина не бажає *іншої* поведінки і вона говорить собі: "Так було завжди і це добре, і це повинно зберегтися й надалі". Людина виявляється нездатною зійти зі звичних, найжджених рейок свого існування, що і стає головним мотивом збереження традиції. Назвемо таке неусвідомлене перебування в істині традиції автентичним традиціоналізмом.

По-друге, відданість традиції може бути усвідомленою і тоді виникає традиціоналізм як форма ідеології. Бо такий традиціоналізм – це утвердження традиційних норм при *повному усвідомленні їх традиційної природи* та переконання в тому, що їх цінність обумовлена традиційною передачею із деякого сакрального першоджерела. Власне такий ідеологічний традиціоналізм активізується тоді, коли існування неусвідомленої традиції опиняється під загрозою, тоді він і з'являється як реакція на зміни чи перспективи можливих змін.

Автентичною у В'ячеслава Липинського є та традиція, що проявляє себе, насамперед, на рівні його станової шляхетської ідентифікації, яка розгортається в подальшому в ціле віяло традиціоналістських смислів, що розповсюджуються потім на світоглядно-ідеологічний вимір його життєдіяльності.

У баченні самого В. Липинського традиція, крім автентичної на рівні його власної ідентифікації, може бути також і явищем рефлексивним – і звідсіля ідеологічним, бо вона є використання для потреб сучасності “одіиченого досвіду”, “одіичених цінностей”. У такому розумінні традиція – це коли “...група, що хоче будувати, організувати суспільство, мусить черпати свої сили сама з себе. Тільки її власна внутрішня сила, її питома вага, визначає її здатність притягання, її вплив на ціле суспільство. Для того, крім спільного економічного інтересу, вона мусить ще мати спільну традицію, тобто певну суму історичного досвіду, здобутого її попередніми поколіннями в боротьбі за існування й переданого “з молоком матері”, з вихованням поколінням наступним. Оця сума певних суспільних вартостей – що в боротьбі за існування себе виправдали та в досвіді поколінь показали себе для самозбереження тієї групи найкращими, – творить те, що ми називаємо культурою. Без культури нема нації, без традиції нема культури. Без об'єднуючої спільної традиції і спільної культури не може існувати група людей, біля якої має об'єднатися і зорганізуватися нація” [1, 70].

Саме ці неусвідомлені та усвідомлені форми традиції стають для В. Липинського *механізмом* передачі культурної спадщини із покоління в покоління, забезпечуючи тим самим суспільний взаємозв'язок індивідів та поколінь. Концепт традиції, власне, і стає необхідним елементом у конструюванні В. Липинським моделі неперервності історичного процесу.

Постійне використання елементів досвіду минулих поколінь у сучасності спричинює виникнення ідеї про своєрідну запрограмованість історії нації, по-іншому це можна назвати *долею* нації, якій підкоряється життя окремих індивідів як носіїв національних ідентичностей; вони не можуть відмовитися від виконання певного національного обов'язку. Якщо нація живе у згоді з традицією, то вона черпає додаткові сили сама з себе. Тут

постає проблема консерватизму та динамізму традиції, тобто *міри незмінності* досвіду минулих поколінь у сучасних ситуаціях. Д. Чижевський свого часу писав про “творче”, “динамічне”, “рухоме” ставлення Липинського до традиції. Завдання традиції є “підготовка нової творчої традиції” [4, 228]. Отже, традицію можна вдосконалювати, “тобто обережно відкидати з неї все, що в життю нації показало себе шкідливим, все, що для національної творчості оказалось нездоровим, і з любов’ю та пієтизмом розвивати те, що виказало свою творчу силу і життєздатність – ось завдання тих, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації зв’язує своє власне життя” [1, 94].

Відтворити у сучасності потрібно не буквально форми політичного життя українського минулого, а їх дух, або ще потрібно зберегти не конкретні факти-зразки, а самі принципи збереження спадкоємності. Власне, цей дух, принцип конкретизується у В. Липинського в державницькій ідеології, яка оперта на авторитет минулого. У цьому зв’язку він пише: “Їдучи на мотоциклеті з газеткою в кешені, старих дум запорожських творити вже не можна. Але той самий дух громади-нації може творити вже ідеї-думи інші... Нова машина вимагає нової національної форми – це раз. Чим складніша машина, чим більшої зорганізованості людей вимагає вона для своєї праці, тим дужчий мусить бути об’єднуючий дух людей, що нею володіють, тим вища мусить бути їхня суспільна ідея, їхня суспільна мораль – це два” [1, 19]. Якраз ця цитата є гарною ілюстрацією не тільки рефлексивного ставлення В. Липинського до традиції, а й того факту, з якими специфічним сприйняттям традиції працюють ідеологи для організації масової думки в потрібному напрямку.

Отже, йдеться про постійне використання таких елементів досвіду минулого, які в певний момент дають найбільший ефект з точки зору нагальних потреб сьогодення. Тобто минуле у сучасності не консервується у своїй незмінності, не перетворюється на об’єкт сліпого поклоніння, не стає прикінцевим результатом – воно, навпаки, має функціональну природу. Тому у В. Липинського традиція – це не тільки сукупність цінностей минулого, що функціонують у сучасності,

а ще механізм передачі значущої спадщини й “місце”, в якому *зароджується розвиток*; можливість інновації, яка потенційно вже перебуває у складі традиції. В цілому, традиціоналізм В. Липинського – це раціональне сприйняття й спроба привнесення у масову свідомість свідомо вибраних елементів традиції.

Отже, своєрідність принципу історизму В. Липинського полягає в тому, що він (принцип) уможливується через поєднання з категорією традиції. На перший погляд, таке поєднання може видатися неприродним, адже з точки зору узвичаєного набору смислів історизм підкреслює плинність та “одноразовість” фактів і подій минулого, традиція ж виключає поняття розвитку в часі. Але такими смислами ці два поняття можуть наділятися на рівні “ідеального типу”, реальне ж функціонування, й історизму, і традиціоналізму передбачає хоча б інколи їх взаємопроникливість. Тому потрібно погодитися із твердженням відомого дослідника традицій Єжи Шацького, що “традиция не тождественна историческому сознанию, но представляет собой особую его разновидность, связанную с преобразованием неоднозначных фактов прошлого в однозначные ценности настоящего” [6, 434]. Консервативний історизм В. Липинського якраз і стверджує, що суспільний рух може відбуватися лише у стані традиції.

Із консервативного бачення історичної дійсності В. Липинським впливає і розуміння специфіки поступу та його ролі в історії. Поступ не є для історика тим оптимістичним віруванням, що розповсюджує позитивні зміни на минуле та бачить продовження процесу вдосконалення в майбутньому. Для пояснення моменту ускладнення суспільних змін без ідеї поступу В. Липинський, звісно, обійтися не може, але, знову ж таки, поступ у нього стає можливим лише через зв’язок із категорією консерватизму.

Історичний рух спільноти забезпечується постійною боротьбою двох груп правлячої верстви – тих, що вже прийшли до влади і, отже, зреалізували свій стихійний вольовий потяг, та тих, що ще тільки прагнуть влади. Першу групу задовольняє наявний стан речей – це і є консерватори, друга група прагне змін тому, що прагне влади – це ті, хто якраз і уособлює своєю

діяльністю поступ. Отже, поступ та консерватизм стають у розумінні В. Липинського двома необхідними для гармонійного руху людських спільнот началами, своєрідною дуальною опозицією. При цьому “силу консерваторів творять більше, у них ніж у поступовців розвинені, здержуючі та організуючі прикмети, здобуті в процесі завойовання, зберігання в своїх руках і виконання влади: – прикмети честі, послуху, вірності і відповідальності, сприяючі... скріпленню необхідних для всякої організації єдності, дисципліни і солідарності” [1, 397]. Силу ж поступовців “творять більше ніж у консерваторів примітивні, а тому посідаючі більший розгон молодості: імперіалізм та містицизм...” та ”...велике чуттєве, стихійне хотіння поширення та влади і дуже велика віра в законність та правдивість цього хотіння” [1, 398].

Щоб щось розвивалось, а не зникало після моменту виникнення та процесу механічного існування, воно спочатку повинне бути зупинене, затримане, законсервоване, а потім окремі його елементи повинні змінитись у напрямку, що йому приписується значення розвитку. Це положення стає у В. Липинського основою його розуміння чинника суспільних змін. Початково поступ є *неоформлена* зміна, поширення якої в такому первісному вигляді може призвести лише до винищення поступовцями самих себе у своїй необмеженій свободі, а тому вона й повинна “огортатися” “задержуючою силою” зупинки, консервуватися. А інакше наслідком необмеженого, “нікчемного і розперезаного поступу” може бути лише реакція, яка проявляє себе в активізації гіпертрофованих функцій держави.

Але якщо історичний процес розвивається “природно”, то, на думку В. Липинського, через деякий час поступовці, що прийшли до влади, стають консерваторами, а “проти них з глибин громадянства підіймається знов нова хвиля поступовців” [1, 399]. Стара ж правляча верства втрачає владу, тому що “вона втратила або хотіння влади і віру в законність цього хотіння, або уміння оце хотіння та оцю віру здержувати і організувати” [1, 392]. Та початково повинне бути спільне сприйняття “правил гри” і поступовцями, і консерваторами, спільна основа: здатність бути зацікавленими одне в одному, розуміння того, що зміна не може бути безмежною, а затримувати потрібно щось, тобто

зміну якогось змісту, а не пустоту. Тому консерватори не повинні лякатися поступовців, розуміючи, що лише вони сприяють розквітові нації. Нова поступова еліта може в принципі прийти до влади шляхом винищення старої, але “природним”, на думку В. Липинського, буде її інкорпорація, “прийняття в ряди консерватистів” “найкращих та найсильніших поступовців”, які, у свою чергу, відновлюють своїм містицизмом та імперіалізмом ослаблену енергетику старої еліти. Результуючою такої гармонійної взаємодії еліт стає спокійний еволюційний рух усієї національної спільноти в часі.

Як видно, категорія поступу не наділяється у В. Липинського однозначно позитивними характеристиками й моральним змістом. Поступ, не оформлений консервативним стримуванням, легко переходить у свою протилежність – революцію. Революційні зміни є “*звироднїлим поступом*” хоча б тому, що в циркуляції еліт відбувся збій і сили поступу більше не стримуються консервативною організацією. І тоді відбувається найстрашніше: суспільна ієрархія перевертається і “...до влади, стратившої силу і авторитет, дориваються не вишколені і не вимуштрувані консерватистами в рамках організованої законної боротьби, найсильніші і найкращі поступовці, а різне неперебродивше революційне шумовиння, яке ніякими засобами не брідиться, щоб оцю безавторитетну і осмішену владу захопити” [1, 399].

Тільки тому, що є передача традицій, є й поступ та еволюційний розвиток загалом. Справді, якби кандидати на нову еліту, “піднявши своїм зусиллям пасивний народ проти провідників старих”, поголовно знищували їх та створений ними ступінь духовної й матеріальної культури, то потім, захопивши владу, вони б за часи свого правління змогли хіба що досягти лише культурного рівня розвитку своїх попередників, “доходячи до того самого місця розвитку”. А потім народ знову б під проводом нових кандидатів на владу винищив цю еліту, то “...розуміється ніякого поступу при оттакім “природнім розвитку” не було б. Не було б тому, – робить висновок Липинський, – що поступу не можна помислити без досконалення і розвитку вже існуючого, яке, щоб мати

досконалитись і розвиватись, мусить бути задержуване, мусить бути консервоване” [1, 393].

Отже, В. Липинський розуміє поступ як сукупність змін, що рухаються у часі по горизонтальній лінії. В історика відсутнє його бачення, коли кожний наступний етап у розвитку суспільства сприймається як досконаліший, а значить вищий за попередній і вибудовується ідея “драбини прогресу” для розуміння його специфіки, що було таким характерним для позитивістськи налаштованих філософів історії ХІХ століття. До того ж, як уже наголошувалося, поступ уможлиблюється тільки в парі з моментом стримування.

Зміни в житті суспільства не визнаються тоді, коли їх справді немає або коли вони настільки мікроскопічні, що їх важко помітити. Такий стан справ якщо і можливий, то лише у первісному суспільстві. У модерних спільнотах бажання не помічати постійної змінюваності всіх аспектів суспільного життя призводить до неадекватного сприйняття дійсності в цілому. Тому консерватори не можуть не звертати уваги на цей факт, а значить, відійшовши від догматичної позиції, захищають таку модель суспільних змін, коли вони розуміються як поступові, спокійні, не різкі, та їх, врешті, не повинно бути багато на певному часовому проміжку; саме тоді рух нації в історії *розгортається єдиною можливим легітимним способом*. А консервативне бачення *впорядкованості*, наприклад, з точки зору німецького філософа й соціолога Карла Маннгейма, передбачає постійне косметичне доповнення вже існуючого, без різкої зміни його суті. Поступовий еволюційний рух є рух із зупинками, коли в межах конкретних ситуацій у конкретному контексті *окремі* соціальні фактори, що скомпрометували себе, замінюються іншими *окремими*, але, зрозуміло, поліпшеними факторами [2, 601]. Консервативна конкретність передбачає не розгляд історії нації *взагалі*, а розуміє її як рух у часі завдяки механізму традиціонування одиничних неповторних подій, сукупність яких навіть не дозволяє порівнювати історію однієї нації з історіями інших. На таке конкретне сприйняття В. Липинським історичного процесу вказав ще Д. Чижевський, навівши як ілюстрацію цієї конкретності таку цитату з його

“Листів...”: “кожна нація має лише таку традицію, яку вона сама собі у своїй історії витворила” [5, 235].

Прекрасно *розуміючи*, що “кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає”, В. Липинський і конструює ідею Гетьманату як найбільш адекватної форми державного устрою для української сучасності. “Українська національна традиція зв’язана нерозривно з поняттям Українського Гетьманства. З упадком Гетьманства падала й Україна. Хто хоче воскресити, відродити Україну, той мусить реставрувати Гетьманство” [1, 93], – пише він. Гетьманат як політичний режим повинен бути відновлений тому, що він отримав санкцію істинності від минулого. В. Липинський не хоче сам собі зізнатися, що ідея Гетьманату – це не більше, ніж історична ремінісценція, пробуджена в ньому історіографією; він хоче *вірити*, що сліди цього уявлення збереглися і в теперішньому часі і ще є спадщиною певних соціальних груп.

Отже, субстанція родового Гетьманату для В. Липинського втілилась у прямому нащадкові останнього виборного гетьмана Лівобережної України Івана Скоропадського – царському генералові Павлі Скоропадському. Він і повинен стати на чолі органічної ієрархії соціального світу і господарем і, в той же час, “Символом України”. Погляди В. Липинського на необхідність персоніфікації природженого ірраціонального почуття нації мають прямі аналогії з апологією монархізму в одного із засновників руху німецьких романтиків Новаліса (Фрідріха фон Гарденберга). Ось як він бачить містичний зв’язок між нацією й королівською сім’єю: “Истинная королевская пара для целостного человека есть то же самое, что конституция для его голого рассудка. Конституция интересна для нас лишь так же, как интересна буква... Что есть закон, если он не является выразителем любимой, вызывающей поклонение личности? Разве мистический суверен, то есть макроантропос (тобто держава як організм – В.А.), как всякая идея, не нуждается в некоем символе, какой символ может быть достойнее и приличнее, чем милый и прекрасный человек?” (Цит. за: [4, 149 – 150]).

Об’єктивно, В. Липинський сповідує не ідею *збереження вже існуючого* у змінених умовах, що є таким характерним для

консервативного світогляду, а ідею *повернення* колись існуючого в сьогодення, де воно відсутнє зараз і навіть протистоїть елементам теперішнього. А це вже інший бік справи, бо мова тоді може йти лише про *революційні* способи впровадження нової форми правління в сучасність. Одна річ – консервація, а інша – реставрація. Тому В. Липинського з його спробами реалізації ідеї Гетьманату можна чіткіше охарактеризувати як революційного консерватора.

Отже, аналіз таких категорій, як традиція та поступ дає нам підстави зафіксувати своєрідність консервативного моменту в історіософії В'ячеслава Липинського.

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – К.; Гарвард: Б. в., 1995. – XLVIII+472 с. [1926].
2. Манхейм Карл, фон. Консервативная мысль / Пер. с англ. А.И. Миллера, Т.И. Студеникиной [1953] // Карл Манхейм. Диагноз нашего времени. – М.: Юрист, 1994. – С. 572 – 668.
3. Мірчук І. Месіанізм Липинського [1931] // Дві концепції української політичної думки: В'ячеслав Липинський – Дмитро Донцов. – Мюнхен: Б.в., 1980. – С. 35 – 39.
4. Хюбнер Курт. Нация: от забвения к возрождению / Пер. с нем. А.Ю. Антоновского. – М.: Канон+, 2001. – 400 с. [1991].
5. Чижевський Д. В'ячеслав Липинський як філософ історії [1932] // Д. Чижевський. Філософські твори у чотирьох томах. – К.: Смолоскип, 2005. – Т.2. – С. 227 – 236.
6. Шацкий Ежи. Традиция. Обзор проблематики / Пер с польск. М.И.Леньшиной [1971] // Ежи Шацкий. Утопия и традиция. – М.: Прогресс, 1990. – С. 205 – 435.
7. Яворський М. Провідні думки в розвиткові історичної науки // Прапор марксизму. – 1929. – №1. – С. 89 – 116.

Вячеслав Артюх. Консервативная историософия Вячеслава Липинского. В статье рассмотрена специфика основных категорий философии истории В. Липинского – традиции, прогресса, органичности, элиты, нации. Опираясь на исследование К. Мангейма, утверждается аналогичность историософских взглядов В. Липинского "идеальному типу" консерватизма. Подчёркнуто роль традиции и идеи консервативной поступи в контексте украинской историософии.

Доказано, что у В. Липинского традиционализм представляется рациональным восприятием человеческого бытия.

Ключевые слова: историософия, прогресс, традиция, элита, нация.

Viacheslav Artyukh. The Viacheslav Lypynsky Conservative Historysophy. The article determines the basic categories of the Lypynsky philosophy of history – traditions, progress, organity, elites, nations. Leaning against the K. Mannheim investigations, similarity of philosophy of history views is verified to the Lypynsky "ideal type" of conservatism. Underlined the role of tradition and the idea in the Ukrainian Historysophy progress. It is proved that Lypynsky's traditionalism is the rational perception of the human being.

Key words: historysophy, progress, tradition, elite, nation.